

4-26-2020

UZBEKS IN RUSSIAN FEDERATION: HISTORICAL ANALYSIS (1991-2015)

Shodmon Akhmadovich Khayitov

head of the department of world history, Dcs of history, BSU

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu>

Part of the [History Commons](#)

Recommended Citation

Khayitov, Shodmon Akhmadovich (2020) "UZBEKS IN RUSSIAN FEDERATION: HISTORICAL ANALYSIS (1991-2015)," *Scientific reports of Bukhara State University*. Vol. 3 : Iss. 2 , Article 5.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol3/iss2/5>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific reports of Bukhara State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

TARIXSHUNOSLIK

УДК: 94 (47/420).081:94(581):841.222

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИДАГИ ЎЗБЕКЛАР: ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛ (1991-2015 ЙИЛЛАР)

УЗБЕКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ (1991-2015 ГГ.)

UZBEKS IN RUSSIAN FEDERATION: HISTORICAL ANALYSIS (1991-2015)

Ҳайитов Шодмон Аҳмадович

БухДУ жаҳон тарихи кафедраси мудири, т.ф.д.

Khayitov Shodmon Akhmadovich

head of the department of world history, Dcs of history, BSU

Таянч сўзлар: ўзбеклар, муҳожир, урф-одат, ўзбек тили, ўзбек жамоалари, уюшма, миллий ўзлик, машғулот, ижтимоий аҳвол, ватандош, Ватан, миграция.

Ключовые слова: узбеки, эмигранты, традиция, узбекский язык, узбекское общество, союз, национальная идентичность, занятие, социальное положение, соотечественник, Родина, миграция.

Key words: uzbeks, emigrant, customs, uzbek language, uzbek communities, association, national identity, occupation, social condition, compatriot, Fatherland, migration.

Ушбу мақолада XX асрнинг охиригача ўн йиллиги ва XXI аср бошларида Россия Федерациясидаги ўзбеклар тарихи ҳақида тарихий манбалар ва адабиётлар таҳлили орқали илмий мушоҳада юритилди. Ушбу миллий уюшмалар Россия Федерацияси ўзбекларининг ўзбек тили, ўзбекона урф-одат, миллий ўзликларини сақлаб қолишларида, ёрдамга муҳтож миллатдошларимизни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлашда, Ўзбекистон ҳақидаги маълумотларни тарғиб қилишда асосий марказлар бўлди.

В статье на основе анализа исторических и литературных источников представлены научные размышления об истории узбеков, проживающих на территории Российской Федерации в период с 1991 по 2015 год. Эти национальные объединения стали основными центрами сохранения узбекского языка, узбекских традиций, национальной самобытности узбеков Российской Федерации, финансовой поддержки наших нуждающихся соотечественников, распространения информации об Узбекистане.

In the following article is a scientific reconsideration of the history of Uzbeks in the Russian federation in the last decade of 20th and the beginning of the 21st century on the basis of historical sources. These national associations have become the main centers for the preservation of the Uzbek language, Uzbek traditions, national identity of the Uzbeks of the Russian Federation, the financial support of our compatriots in need, the dissemination of information about Uzbekistan.

Кириш. Мустақиллик йилларида ўзбек жамоалари яшаётган мамлакатлар географияси кенгайиб, совет ҳокимияти тарих ўтмишига айланганидан сўнг, унинг ўрнида вужудга келган давлатлардаги ўзбеклар ҳам биз учун яқиндаги олисда қолган миллатдошлар бўлиб қолди.

Ўзбекларнинг шарқий славян (рус, украин, белорусь) республикалари вилоят ва туманлари, шаҳар ва қишлоқлари бўйлаб тарқалишининг тарихий илдишлари узоқ асрларга бориб тақалади. Жумладан, миллатдошларимиз Россиянинг Сибирь, Уралолди, Волгабўйи ҳудудларига XVI-XVII асрларда кўчиб бориб, ўнлаб ўзбек қишлоқлари, аҳоли манзилларини ташкил этишган. Уларни “бухороликлар” –деб аташ таомилга кирган, кейинчалик эса, юртдошларимизга нисбатан “бухоролик татарлар” атамаси қўлланилган [2, 28-29].

TARIXSHUNOSLIK

Асосий қисм. Ўзбеклар совет ҳоқимияти йилларида Россия ноқоратупроқ зонаси ва Сибирь, Узоқ Шарқни ўзлаштириш, комсомол ёшлар ташаббуси орқали, олийгоҳ ва техникумларда ўқиш мақсадида йўлланма билан кетиб, сўнгра оилали бўлиб янги жойларда қолиб кетиш, ҳарбий хизматни ўташ муддати тугаганидан сўнг турли сабаблар туфайли она юртига қайтмаслик каби кўпдан кўп омиллар туфайли “ўзбек диаспораси”ни ташкил этишган [12, 163]. Улар сафига ўзининг моддий-иқтисодий имкониятларини яхшилаш, Иттифоқдаги марказий шаҳарлардан бирида яшаш илинжида бўлганлар ҳам бориб кўшилишган.

XX асрнинг сўнги ўн йиллиги бошларида Россия Федерациясининг барча субъектларида ўзбек жамоалари мавжуд бўлиб, уларнинг сони ҳақида манбаларда турлича маълумотлар берилади. Ўзбеклар кўп сонли бўлиб, Марказий Осиё республикаларидан ташқари РСФСРда –130 минг, Украинада –21 минг, Болтиқбўйида –15 минг, Молдавияда –1,4 минг кишини ташкил этади, Озарбайжон, Грузия ва Арманистонда ҳам ўзбеклар истиқомат қиладилар [1, 10],- деб ёзади тадқиқотчи Г.Аъзамова.

Архив ҳужжатларидан бирида “Россия Федерациясида тахминан 130-140 минг сонли ўзбеклар истиқомат қилиб, уларнинг кўпчилиги Москва ва Санкт-Петербург шаҳарларида-дир” –деб маълумот берилади[9, 78-79].

Россия Федерациясидаги ўзбеклар бир-бирларини моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, ўзбек тили, ўзбекона урф-одат ва анъаналарни сақлаб қолиш, миллий менталитетни асраб-авайлаш мақсадида бир қатор миллий уюшма ва ташкилотларга асос солишган.

Россиядаги ўзбек миллий уюшмаларидан куйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

1. Москвадаги Тамарахоним номидаги рус-ўзбек маданий ҳамкорлиги маркази.
2. Санкт-Петербургдаги Ўзбекистон ватандошлар “Умид” (“Надежда”) жамияти ва “Турон” юртдошлар уюшмаси.
3. Самарадаги “Алишер Навоий” номли маданий марказ.
4. Воронеждаги “Зарафшон –Олтин водий” ҳудудий жамоат ташкилоти ва “Фаришта” ўзбек маданий-миллий маркази.
5. Новосибирскийдаги “Фарғона водийси” ўзбек маданий-миллий маркази.
6. Красноярскийдаги ўзбек маданий-миллий автономияси, “Дўстлик” (“Дружба”) миллий-маданий маркази ва “Ўзбек диаспораси” уюшмаси.
7. Россия халқлари Ассамблеясининг Ярославский ўзбеклар жамоаси бўлими ва ҳоказо [8, 275; 10. 103-варақ; 3].

Россия Федерациясидаги ўзбек жамиятларининг айримлари йирик ва кўп сонли нуфузга эга бўлиб, ўзбеклар ҳаётида муҳим роль ўйнамоқда. 1992 йилда ташкил топган Санкт-Петербургдаги “Умид” ўзбек ватандошлар жамияти ўзида 20000 сонли миллатдошларни бирлаштирган. Жамият раиси А.Ж.Ҳайдаров ва раис муовини О.Р.Рахимовлар 1998 йилдан Ўзбекистон билан мустаҳкам алоқалар ўрнатган эдилар. Астрахандаги “Ўзбекистон” ўзбек ватандошлар жамияти 1996 йилда ташкил топган бўлиб, 9000 та ўзбекни ўзида бирлаштирган ва жамият раҳбари Б.Аминов манзилига 1990-йилларда юзлаб ўзбек тилидаги адабиётлар юборилганди [11, 10-11-19]. Ушбу жамиятлар Украина Республикаси пойтахти Киев шаҳрида 1989 йилдаёқ С.Т.Обидов раислигида фаолият бошлаган “Ўзбек маданий жамияти” билан ҳам ватандошлик алоқаларини ўрнатганди [12, 163].

2005 йил август ойидан бошлаб Россия Федерациясининг пойтахти Москвада тадбиркор Х.П.Абдуллаев томонидан ўзбек ва рус тилларида “Ўзбегим” газетаси чоп этила бошланди. Газета қисқа вақт ичида нафақат Москва шаҳрида, қолаверса, Санкт-Петербург, Волгабўйи, Урал, Сибирдаги ўзбеклар орасида кенг тарқалди. Газета қисқа вақт ичида нафақат Москва шаҳрида, шунингдек, Санкт-Петербург, Волгабўйи, Урал, Сибирдаги ўзбеклар орасида кенг тарқалди. Газетанинг муттасил чоп этилиши учун ҳомийлар ҳам топилди [4-5, 210-211].

Россия Федерациясидаги ўзбек уюшмалари томонидан бир қатор тадбирлар ташкил этилди. Ўзбек маданияти ва миллий урф-одатларни тарғиб қилиш мақсадида “Наврўз” байрами сайллари ва таомлари намойиши (сумалак, кўк сомса, ҳалим) ва фестиваллар, ўзбек мусиқаси ва рақси кечалари, “Ўзбек маданияти кунлари”, “Ўзбек таомлари ва ўзбек

TARIXSHUNOSLIK

ошхонаси” кўргазмаси, миллатлараро дўстликни мустаҳкамлашга қаратилган “Дўстлик гулдастаси”, “Ўзбекистон шаҳарлари кунлари”, “Туркий гўзаллар танлови”, “Ўзбек чойхонаси” танловлари каби юзлаб тадбирлар ташкил этилди [3, 10, 111].

Жумладан, Тюмень шаҳридаги ўзбеклар жамоаси ҳар йили “Наврўз” байрамини 2 ҳафта давомида нишонлашади. Байрам тантаналари миллий кийимда сайлдан бошланади. Наврўз кўшиқлари, айтишувлар ва миллий таомлар тайёрлаб, ўзбекча дастурхон тузатиш тадбирларида кексаюёш, йигит-қизлар, болалар иштирок этадилар. “Узун соч” танлови қизлар ўртасида ўтказилиб, ғолибларга мукофот улашиш, ўзбек палови билан оилалар бир-бирини меҳмон қилиши таомилга кирган. 2006 йилда Самарада ташкил топган, А.И.Исмаилов раҳбарлигида фаолият юритаётган Алишер Навоий номидаги ўзбек миллий ва маданий маркази, Ўзбекистон тарихи ва маданияти билан боғлиқ ўнлаб тадбирлар ташкил этиб келинмоқда. Ҳар йили 1 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг Мустақиллик куни, 8 декабрда Конституция куни байрам қилинади. Ҳазрат Алишер Навоий туғилган кун –9 февраль кўтаринки руҳда ўтказилиб, адибнинг шеър ва асарларидан намуналар ўқилади, маърузалар қилинади. Ўзбекистон тарихий шаҳарларидан –Бухоро, Самарқанд, Тошкент, Хива кунлари ташкил қилиниши баробарида ўлкамиз ҳақида маълумотлар кенг тарғиб этиб борилади. Ушбу ташкилот муҳожир ўзбекларни ишга жойлаштириш, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ҳам фаол қатнашмоқда. Россия Федерацияси ўзбек меҳнат мигрантлари энг кўп сонли бўлган мамлакатдир. Ушбу давлатда улар сони 500 мингдан 1 млн кишига қадар ўзгариб туради. Агар бу рақамга ноқонуний мигрантларни ҳам қўшсак, улар сони янада кўпаяди [6, 139; 7, 103].

Ўзбек жамоалари Россия Халқлари Ассамблеяси (АНР,РХА)нинг ўнлаб вилоятларидаги бўлимларда ҳам бирлашган бўлиб, улар орқали ҳам ўзбек маданияти ва тарғиботида қатнашадилар. Жумладан, Ассамблеянинг Ярославль ҳудудий бўлимида 17 миллат диаспоралари бирлашган бўлиб, (ўзбеклардан ташқари озарбайжон, доғистон, татар, чечен, ингуш,тожик ва ҳ.к.) улар мусулмон жамоаларини ташкил этилади. Муҳожирлар моддий қўллаши билан Ярославлда “Миллатлараро болалар ёзги лагери” ташкил этилиб, турли миллат болаларининг таътил даврида текин ҳордиқ чиқариши йўлга қўйилган. Подольскидаги мусулмон маданият марказида 30 минг турли этник гуруҳларга мансуб кишилар бирлашган бўлиб, уларнинг 10 минг нафари ўзбеклардир. Ўзбекларнинг “Раҳмон” номли маънавий-маърифий уюшмаси 1999 йилдан буён фаолият олиб боради. Иваново вилоятида мусулмон жамоалари ва диаспорасининг “Мусулмон маданий маркази” муҳташам биноси мавжуд. Россия Федерациясидаги ўзбек фан ва маданият ходимлари ҳамда жамоат арбоблари ташаббуси билан 2004 йилда Москвада “Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми” фонди тузилиб, ушбу фонд Россияда ўзбек маданияти ва бой тарихини тарғиб қилиб келмоқда [3, 8, 276].

Улардан космонавт, Россия Қаҳрамони Солижон Шарипов, Алишер Усмонов, Искандар Маҳмудов (тадбиркорлар), Толиб Саидбоев, Мутал Холмухаммедов (профессорлар), Адҳам Юнусов (академик), Искандар Ҳамроев (профессор, кинорежиссёр, Россия Федерациясида хизмат кўрсатган маданият ходими), Б.Норматов (1-ранг капитани, матрос), Б.И.Набижонов (профессор, врач-уролог), Азиза Муҳаммедова(қўшиқчи), Вадим Муратхонов, Ш.Абдуллаев (адабиётшунос, адиб), Анвар Ҳусаинов (Москва), Алижон Ҳайдаров (Санкт-Петербург), Исроил Нурматов (Самара), Саидмурод Холжигитов, Зафар Сафаров, Нодира Жўраева (Красноярск), Муҳаммадамин Абдулазизов (Новосибирск) каби ўзбек миллий маданий марказ раҳбарлари, Р.Р.Қурбонов (депутат) сингари юзлаб шахсларни санаб ўтиш мумкин.

Хулоса. Кичкина тадқиқот сўнггида қуйидаги якуний фикрларни айтиш мумкин.

1. Собиқ Иттифоқ парчаланиши натижасида дунё сиёсий харитасида вужудга келган янги давлатлар орасида Марказий Осиё республикаларини ҳисобга олмаганда Россия Федерациясида ўзбеклар энг кўп сонли бўлиб истиқомат қилиб келмоқдалар;

2. Ўзбеклар Россиянинг 77 та вилоят ва шаҳарларида “ўзбек диаспораси”ни ташкил этиб, XX аср охири –XXI аср дастлабки ўн йиллигида ўнлаб миллий уюшма ва ташкилотларига, миллий-маданий марказларига асос солдилар. Шунингдек, “Ўзбегим” газетаси ҳам чоп этила бошланди;

TARIXSHUNOSLIK

3. Ўзбекларнинг миллий уюшмалари Россиядаги Москва, Санкт-Петербург, Самара, Ярославль, Тюмень, Астрахань каби шаҳарларида таъсирчан кучга эга бўлиб, минг-минглаб ўзбекларни ўзларида бирлаштирдилар. Ушбу миллий уюшмалар Россия Федерацияси ўзбекларининг ўзбек тили, ўзбекона урф-одат, миллий ўзликларини сақлаб қолишларида, ёрдамга муҳтож миллатдошларимизни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлашда, Ўзбекистон ҳақидаги маълумотларни тарғиб қилишда асосий марказлар бўлди;

4. Россиядаги ўзбеклар билан бир қаторда Ўзбекистондан ҳар йили 500 минг -1 млн атрофида мавсумий мигрантлар ҳам бориб яшашади.

Ўзбекистон ўзбекларига маданий-маърифий ёрдам кўрсатиш, уларни қўллаб-қувватлаш бизнинг миллатдошлик бурчимиздир.

АДАБИЁТЛАР

1. **Agzamova G.A.** Uzbeki za rubejom: sotsialno-politicheskie i pravovie problemi: Avtoref. diss.... kanl. filosof. nauk. -Tashkent, 1995. -23 s.
2. **Ziyaev H.Z.** Sibir, Volga va Uralbo'yilaridagi o'zbeklar (Eng qadimgi davrlardan XX asr boshlarigacha). -T.: Sharq, 2003. -318 b.
3. Internet sayti. Berlek_nkp.com./anaitecs./8-29.
4. **Kireeva S.** Okno v novoe proshloe //Argumenti i fakti. - Moskva, 2005. - №13 (611).
5. **Nazarov R.R.** Said Mir Mansur //Islam v Sankt-Peterburge. Vip.3. - №4 g. Novgorod, 2019. -S. 209-211.
6. Torgovlya lyudmi. Sotsiokriminalogicheskiy analiz /Pod red. Tyuryukanovoy Ye.V. i YeraxinoyL.D. - M.: Academia, 2002. -224s.
7. **Tyuryukanova Ye.** Trudovaya migratsiya v Rossii //Otechestvennie zapiski. -2004. -№4. -S. 98-105.
8. **Xayritdinov D.** Uzbeki, uzbekskaya obshina v Moskve i Podmoskovie // Islam v Moskve. -N. Novgorod, 2008. -S. 274-276.
9. O'zRMDA, M-2-fond, 1-ro'yxat, 229-yig'ma jild, 78-79-varaqlar.
10. O'zRMDA, M-2-fond, 1-ro'yxat, 232-yig'ma jild, 103-varaq.
11. O'zRMDA, M-2-fond, 1-ro'yxat, 254-yig'ma jild, 10,11,19-varaqlar.
12. Hayitov Sh.A., Badriddinov S. Vatanjudolikning mungli tarixi. -Buxoro: Buxoro, 2005. -188 b.

УДК:81'373.218:94 (5-015/575)

ЎРТА ОСИЁ ВА МАРКАЗИЙ ОСИЁ АТАМАЛАРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ҲАҚИДА ИЛМИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

НАУЧНЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ПРОИСХОЖДЕНИЕ ТЕРМИНОВ СРЕДНЯЯ И ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ

SCIENTIFIC CONSIDERATIONS ON THE ORIGINS OF THE TERMS MIDDLE ASIA AND CENTRAL ASIA

Раҳмонов Тошпўлот Эргашевич

тарих фанлари номзоди, доцент

Шодиева Шахло Солиевна

БухДУ Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси

Rakhmonov Toshpulot Ergashevich

candidate of historical sciences, associate professor

Shodieva Shahlo Solieva

teacher of bukhara history department, BSU

Таянч сўзлар: Ўрта Осиё, Марказий Осиё, тарих, келиб чиқмоқ, асл нусха, олимлар, Собиқ Совет Социалистик Республикаси.